

VOGELARCHIEF GROOTE WIELEN 1978-1987

steltlopers deel 1

Freek Nijland

In dit zesde artikel 'Vogelarchief Groote Wielen' zijn de steltlopers aan de beurt. De natuurgebieden rond de Groote Wielen zijn bij steltlopers in trek. Dit betreft zowel broedvogels als trekvogels. De Wielenwerkgroep heeft in de loop der jaren veel gegevens verzameld over deze opvallende groep vogels. Vanwege het grote aantal soorten worden de steltlopers in twee artikelen behandeld.

Inleiding

Tussen 1978 en 1987 zijn 24 soorten steltlopers waargenomen rond de Groote Wielen. De meeste soorten bezoeken het Groote Wielengebied (figuur 1) tijdens de trekperiodes. Evenals bij watervogels (Nijland, 1991) is de verscheidenheid in maart en april het grootst. Dan worden ook de grootste aantallen gezien. Zes soorten zijn broedvogel op de graslanden.

Het gebied is aantrekkelijk voor steltlopers. In de onderzoeksperiode vormden de ca. 350 hectare vochtige graslanden in de Ryptsjerksterpolder en Binnemiede/Weeshuispolder een ideaal broedgebied voor steltlopers. De in het najaar en 's winters onder water staande zomerpolders in de Ryptsjerksterpolder (vooral de Warren) worden gebruikt als pleisterplaats en slaapplaats voor gemeenschappelijk trekken en pleisterende steltlopers. De

vochtige veengraslanden met slijkige sloten en slootranden vormen een prima biotoop voor weer andere soorten, vaak solitair trekkende steltlopers.

In grote lijnen is de situatie nu nog zo, zij het dat de betekenis van de Ryptsjerksterpolder voor broedende steltlopers kleiner is geworden door het veranderde beheer. In de Ryptsjerksterpolder is sinds 1983 het beheer steeds meer gericht op natuurontwikkeling, waardoor de polder langzamerhand van karakter verandert: van vochtig grasland naar natte ruigte en moeras. De Binnemiede/Weeshuispolder is pas na de onderzoeksperiode in 1990 in beheer gekomen bij It Fryske Gea. Hoofddoelstelling is hier weidevogelbeheer.

Evenals bij de voorgaande artikelen zijn de indexcijfers (zie figuren) door middel van 'weging' samengesteld uit verschillende soorten tellingen. Elke telling is hierbij voorzien van een

weegfactor. Dat betekent voor gemeenschappelijk slapende soorten dat ook slaapplaatsstellingen in de figuren verwerkt zijn.

59. Scholekster *Haematopus ostralegus*

De Scholekster broedt op de open graslanden in zeer hoge dichtheden. In de onderzoeksperiode waren de dichtheden het hoogst in de Binnemiede (in 1980 en 1986 rond 55 per 100 ha). Dat is nu nog steeds zo. Mogelijk heeft dit te maken met het overwegend kleinschalige, gevarieerde gebruik. Onderzoek (Nijland, 1991) laat zien dat de dichtheden in beweidde of voorbeweidde percelen duidelijk hoger zijn dan in hooiland.

De Scholekster is vooral aanwezig van half februari tot eind augustus (figuur 2). Toch zijn er ook waarnemingen uit de overige maanden. Het betrof dan echter vaak enkelingen of kleine groepjes. De aantallen Scholeksters zijn het grootst gedurende de voorjaartrek in maart. In de trektijd en broedperiode bezoeken Scholeksters uit het gebied, maar ook uit een wijdere omgeving de plas-drasse graslanden in de Ryptsjerksterpolder, waar ze gemeenschappelijk slapen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het maximum aantal van 1350 Scholekster is geteld tijdens een 'slaapplaatsstelling', op 28 maart 1987. De 'dip' in figuur 2 in de maand mei hoeft niet te betekenen dat er in mei minder Scholeksters zijn dan in juni of april. Scholeksters komen in mei echter meer verspreid voor vanwege het handhaven van broedterritoria, waardoor ze onderteld worden.

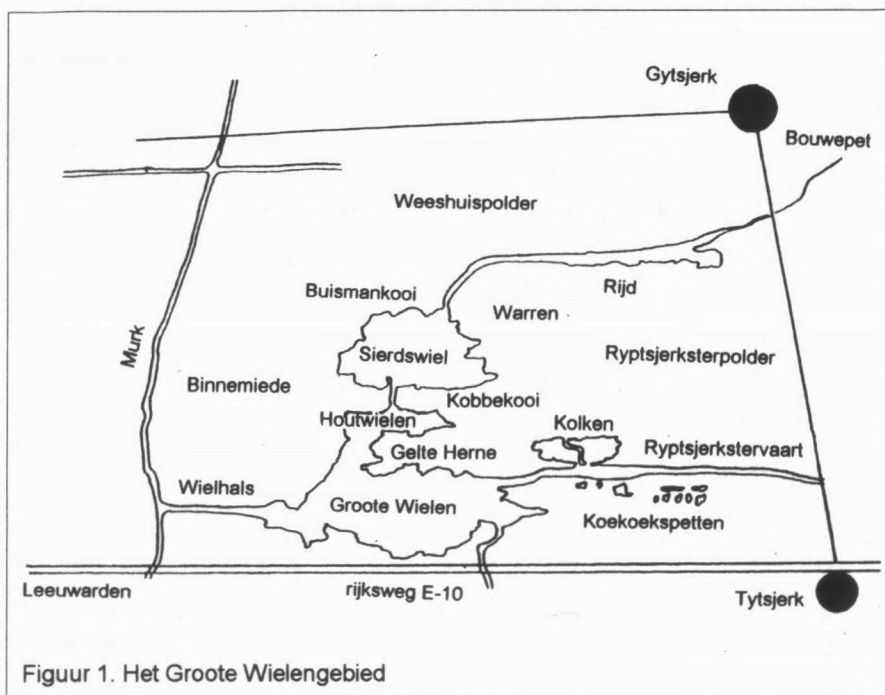
60. Kluut *Recurvirostra avosetta*

Kluten worden rond de Groote Wielen maar weinig gezien. Slechts vier waarnemingen bevinden zich in het archief: op 26 maart 1981 2 vogels, 15 april

Wassende Scholeksters

foto Lubbert Boersma

fen bij de Groote Wielen is het grootst tijdens de voorjaarsstrek, met name in maart (figuur 3). Dan worden ze gezien in de opdrogende plas-drasse, slijkige zomerpolder. Op de zwarte percelen zoeken ze hun kostje bij elkaar, vaak in gezelschap van Bonte strandlopers. Meestal betreft het minder dan tien vogels, maar de aantallen kunnen oplopen tot enkele tientallen. Tijdens een watersnippentelling van de Wielenwerkgroep op 22 maart 1986 zijn 60 Bontbekplevieren geteld in de Ryptsjerksterpolder. Tijdens de najaarsstrek wordt de Bontbekplevier vrijwel nooit gezien. Er is één augustus-waarneming: 8 vogels op 28 augustus 1982, ook tijdens een watersnippentelling.

63. Goudplevier *Pluvialis apricaria*

De grootste aantallen Goudplevieren worden in Friesland tijdens de voor- en najaarsstrek aangetroffen op (buitendijkse) kweldergebieden langs de Friese waddenkust en op de (binnendijkse) kleigebieden van het Friese vasteland (Schuckard & Timmerman, 1978). De indexcijfers voor de Goudplevier bij de Groote Wielen (figuur 4) tonen een nogal springerig verloop. In april en mei is de Goudplevier slechts 6 maal waargenomen. Drie waarnemingen hiervan zijn van de periode eind april/begin mei 1981 toen opeens een kleine Goudplevier-invasie plaatsvond in het Groote Wielengebied: 25 april 830 vogels, 2 mei 900 vogels en 19 mei nog 20 vogels. De meeste vogels bevonden zich in de Binnemiede. Van begin april tot en met de eerste week van mei was het extreem droog en koud. In april viel slecht 5,5 mm regen (mededeling Klaas Ybema, ZW-

1983 4 vogels, 21 maart 1987 22 vogels, 17 april 1987 4 vogels. De waarneming van 21 maart 1987 was een bijzondere. De 22 vogels kwamen laag aangevlogen uit oostelijke richting en streken neer midden op het Sierdswiel (figuur 1), een meertje van één à twee meter diep. Gedurende vijf minuten zwommen de Kluten rond, waarna ze weer verder trokken.

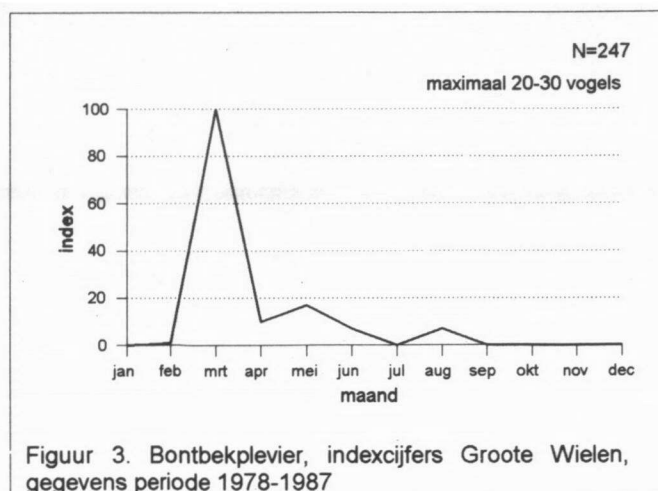
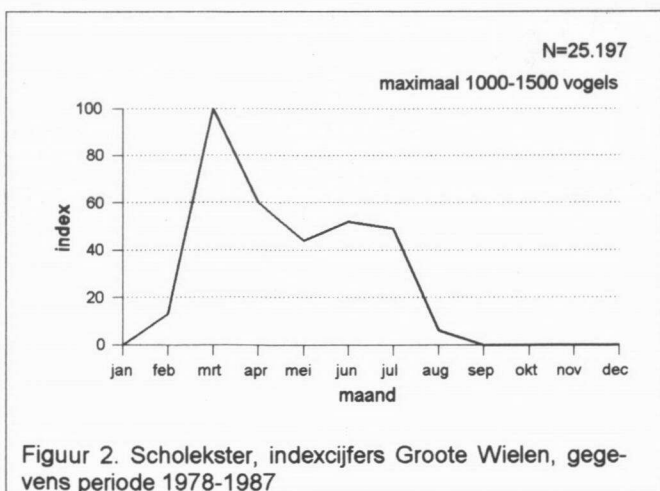
61. Kleine plevier *Charadrius dubius*

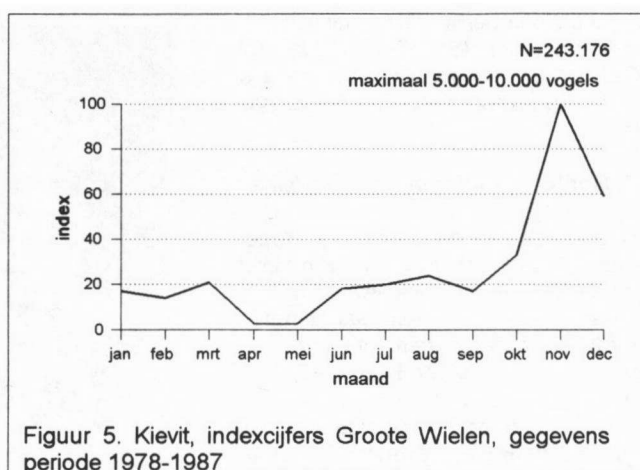
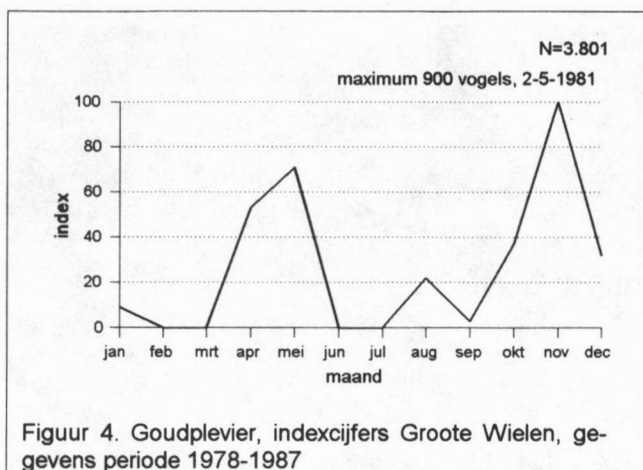
Slechts twee maal zijn Kleine plevieren waargenomen. Eén waarneming is van 4 mei 1978 toen een baltsend paartje

gezien werd in de Ryptsjerksterpolder. De andere waarneming, ook een paartje, is van 11 maart 1980 in de Warren. De waarnemingen staan mogelijk in verband met het broeden van Kleine plevieren op een nabijgelegen opspuiting (Nijland, 1978) waar in het begin van de jaren tachtig de Leeuwarder stadswijk 'Cammingshaburen' is verzezen. Het kunnen echter ook doortrekkers geweest zijn.

62. Bontbekplevier *Charadrius hiaticulata*

De kans Bontbekplevieren aan te tref-

Friesland). Mogelijk zijn de Goudplevieren van de klei meer naar het Friese binnenland getrokken vanwege de verslechterde voedselomstandigheden op de keiharde klei.

Tijdens de najaarstrek wordt de Goudplevier vaker waargenomen, in groepen van tientallen, maar soms ook enkele honderden vogels. Er zijn ook enkele winterwaarnemingen, bijvoorbeeld 60 vogels op 16 januari 1983.

64. Zilverplevier *Pluvialis squatarola*

Doortrekkende Zilverplevieren worden voornamelijk aangetroffen in het Wadengebied (Engelmoer e.a., 1983), vooral in de periode april-mei en augustus-oktober. Toch worden er af en toe Zilverplevieren in het binnenland gezien. Het betreft meestal enkele vogels. In geschikte terreinen, zoals opspuitingen, kunnen de aantallen groter zijn, zoals blijkt uit eigen waarnemingen uit 1978 in de opspuiting Camminghaburen met maxima van 10 vogels in september en 20 vogels in oktober (Nijland, 1981).

Er zijn 5 waarnemingen van Zilverplevieren in het Groote Wielengebied. Eén voorjaarswaarneming: 5 april 1987 1 vogel in de Ryptsjerksterpolder en vier najaarswaarnemingen: 28 augustus 1979 2 vogels, 14 november 1978 1 vogel (beide in de Ryptsjerksterpolder) op 19 november 1979 en 20 december 1979 1 vogel (beide in de Binnemiede).

65. Kievit *Vanellus vanellus*

Grasland in Friesland zonder Kieviten is ondenkbaar. Zo is het ook rond de Groote Wielen. Zowel op de agrarische graslanden als in de reservaten is de

Kievit in de onderzoeksperiode een algemene broedvogel, met dichtheden die elkaar weinig ontlopen, tussen 40 en 50 per 100 ha. Recente gegevens (Nijland, 1992 en 1995 (in voorbereiding) en Wiegiersma, 1994) laten echter zien dat de Kievit na de onderzoeksperiode zowel in het Groote Wielengebied als in de omgeving achteruitgegaan is.

Figuur 5 toont het aantalsverloop (indexcijfers) van de Kievit rond de Groote Wielen gedurende het jaar. De figuur suggereert te lage aantallen Kieviten in de broedtijd (april, mei). Dat moet vooral worden toegeschreven aan teleffecten. Buiten de broedtijd komen Kieviten vooral in groepen voor en zijn dan vrij eenvoudig te tellen op de dan nog kale grond; in de broedtijd zijn de Kieviten verspreid over de graslanden en, nog afgezien van de kuikens, moeilijk te onderscheiden in de dan veel hogere vegetatie.

Uit de figuur blijkt dat de aantallen tijdens de najaarstrek het hoogst zijn. Vooral in de laatste maand voordat de vorst invalt en de Kieviten wegtrekken kunnen grote concentraties Kieviten verzameld zijn op de graslanden rond de Groote Wielen. De overige sterk wisselende aantallen kunnen oplopen tot 5.000-10.000 vogels. Er is één telling van 12.500 Kieviten op 28 november 1982, waarvan het grootste deel in de Binnemiede/Weeshuispolder verbleef. Interessant is dat juist in de laatste maand voor de wegtrek Kieviten in grote aantallen gemeenschappelijk kunnen slapen op de onder water staande graslanden in de Ryptsjerksterpolder, wat ze in de rest van het jaar in veel mindere mate doen. Dit is in 1986 voor het eerst vastgesteld tijdens tellingen van aanvliegende stelt-

lopers op slaappleatsen, bijvoorbeeld op 16 november 3500 vogels en op 7 december 1500 vogels. De maximale aantallen pleisterende Kieviten tijdens de voorjaarstrek zijn met ca. 1.500-3.000 vogels duidelijk kleiner dan tijdens de najaarstrek. Een deel van de vogels pleistert op ondiepe delen van de onder water staande zomerpolders, een ander deel is verspreid over de omliggende winterpolders.

Bontbekplevier foto Bertus Adema

66. Kleine strandloper *Calidris minuta*

Er is slechts één waarneming van een Kleine strandloper. Op 6 maart 1979 werd één vogel voedselzoekend aangetroffen op een slikkig terreintje in de Weeshuispolder. Mogelijk is de soort onvoldoende opgemerkt. De Kleine strandloper trekt vooral in de periode

augustus-oktober in kleine aantallen in Friesland door (SOVON, 1987). Dit blijkt ook uit tellingen van Wymenga & Altenburg (1992) in de Jan Durks polder.

67. Bonte strandloper *Calidris alpina*

De doortrek van de Bonte strandloper (figuur 6) vertoont grote overeenkomst met die van de Bontbekplevier met wie de soort vaak samen aangetroffen wordt. Bij beide soorten ligt het zwaartepunt van de doortrek in maart. Ze bezoeken bij de Groote Wielen dezelfde biotopen in de zomerpolders van de Ryptsjerksterpolder (vooral in de Warren): opdrogende slikkige plekken en randzones van plassen. De aantallen Bonte strandlopers zijn als regel echter groter en Bonte strandlopers worden vaker gesignaleerd tijdens de najaarstrek. In figuur 6 komt dit niet duidelijk naar voren omdat deze laatste waarnemingen in het niet vallen tegen de hoge aantallen in het voorjaar.

Grote aantallen Bonte strandlopers zijn vooral gezien in de jaren 1978-1980. De top vijf van grote aantallen is 400 (13 maart 1979), 180 (4 maart 1980), 170 (11 maart 1980), 110 (27 maart 1979), 70 (5 maart 1978). Dergelijke aantallen zijn daarna niet meer gezien. In latere jaren lagen de maximale aantallen op 10-20 vogels.

68. Kemphaan *Philomachus pugnax*

Eind jaren zeventig broedde de Kemphaan in de graslanden rond de Groote Wielen, niet alleen in de natuurgebieden van de Ryptsjerksterpolder en de Binnemiede/weeshuispolder, maar ook hier en daar op de agrarische graslan-

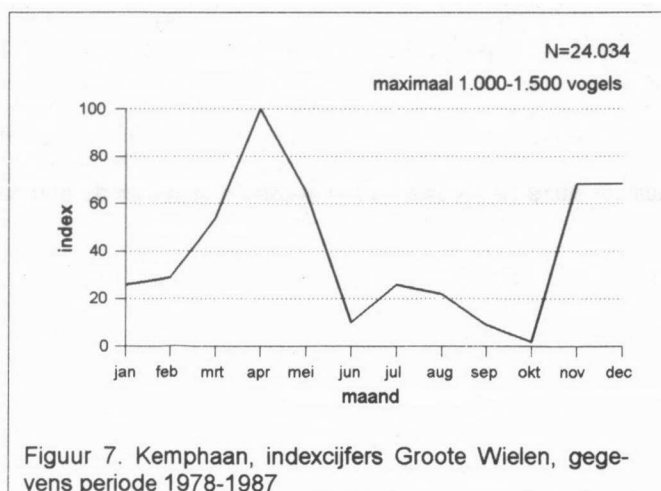
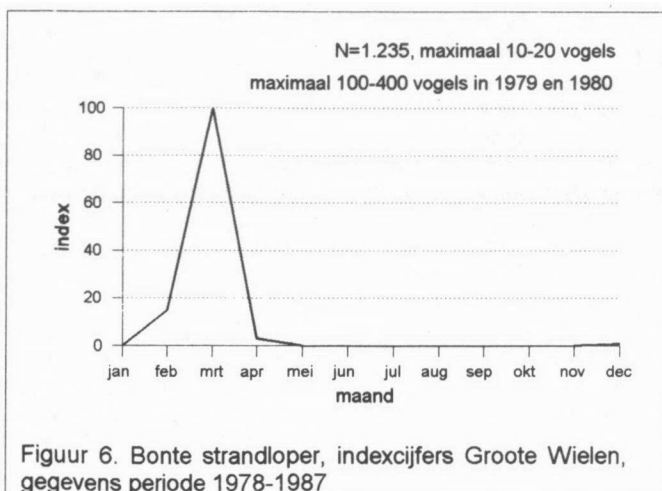

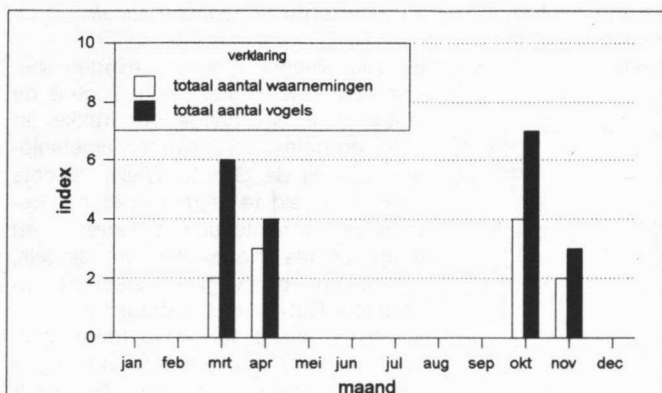
Kemphaan-vrouwtje

foto Lubbert Boersma

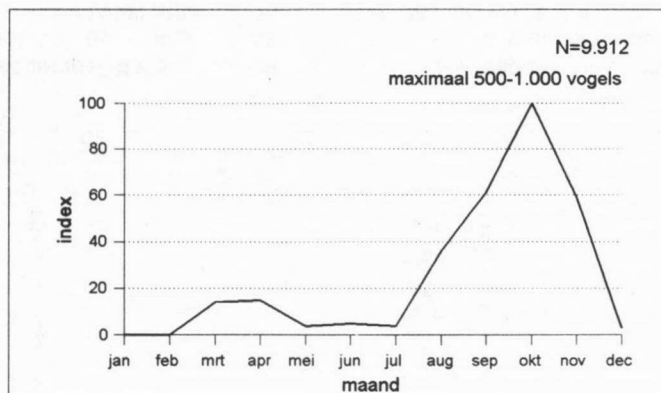
den van de Bullepolder en de Giekerkerpolder. In de onderzoeksperiode is de stand gekelderd van ca. 40 broedende hennen naar ca. 20. De achteruitgang hangt samen met de uitvoering van de ruilverkaveling Tietjerksteradeel en het daardoor mogelijk geworden intensievere gebruik van de grond. Voor meer informatie wordt verwezen naar het Twirre-artikel 'De Kemphaan, broedvogel rond de Groote Wielen, hoe lang nog?' (Nijland, 1992). De laatste drie jaar broeden er nog ca. 10 Kemphanen rond de Groote Wielen. Als trekvogel is de Kemphaan veel talrijker. Uit figuur 7 blijkt dat de Kemphaan in de onderzoeksperiode zowel in het voorjaar (april/mei) en najaar (no-

vember/december) in grote aantallen doortrok. In beide trekperiodes werden aantallen van maximaal 1000-1500 vogels waargenomen. De aantallen tijdens de najaarstrek waren veel wisselender dan tijdens de voorjaars trek. Ook in zachte winters verbleven af en toe grote aantallen (meer dan 100) Kemphanen in het Groote Wielengebied. Ook de N.J.N. (Kiers, 1974; van Dijk, 1978) meldt over de periode 1972-1976 grote aantallen Kemphanen tijdens de najaarstrek en in zachte winters. De grote aantallen aan het einde van de najaarstrek zijn erg opvallend omdat dit verschilt van het landelijk beeld, waarbij de aantallen in november en december juist veel kleiner zijn

Figuur 8. Bokje, waarnemingen Groote Wielen, gegevens periode 1978-1987

Figuur 10. Watersnip, indexcijfers Groote Wielen, gegevens periode 1978-1987

dan daarvoor (SOVON, 1987). Dergelijke najaar- en winteraantallen zijn in de onderzoeksperiode alleen gemeld uit Zeeland (Castelijns e.a., 1988). In de trektijd, maar ook tijdens de broedperiode, slapen de Kemphanen gemeenschappelijk op de onder water staande zomerpolders, vooral in de Warren.

Gegevens van na 1987 laten zien dat de aantallen Kemphanen tijdens de voorjaars trek in april zijn toegenomen tot enkele duizenden vanwege het langer onder water staan van de Warren. Bij de najaarstrek en in de winter zijn de aantallen drastisch afgenomen tot tientallen.

69. Bokje *Lymnocryptes minimus*

Het Bokje trekt door in voor- en najaar (figuur 8). Goed zicht op aantallen is er niet vanwege de geringe kans om de vogel waar te nemen bij vogeltellingen. Pas wanneer er gericht naar het Bokje wordt gezocht, bijvoorbeeld in natte ruigten met stoppel- of platgeslagen vegetatie of op stukgelopen, niet gemaaid, natte percelen, lukt het soms om de 'halve snipjes' ('Heale snip') te laten opvliegen. Zonder geluid te maken strijken ze dichtbij weer neer, hetgeen trouwens een goed veldkenmerk is. De meeste waarnemingen zijn gedaan bij de watersnipentellingen van de Wielenwerkgroep. Een topdag voor Bokjes was 5 maart 1983, toen maar liefst 5 Bokjes werden geteld bij een struinerij door de Binnemiede en de Ryptsjerksterpolder.

70. Watersnip *Gallinago gallinago*

Dat er zoveel Watersnippen geteld zijn

(totaal een kleine 10.000) rond de Groote Wielen, moet ten dele worden toegeschreven aan de watersnipentellingen die de Wielenwerkgroep in 1982, 1984 en 1986 heeft georganiseerd. In die jaren zijn er zes tellingen gehouden in maart, april, augustus, september, oktober en november, met behulp van een speciale telmethodiek. Daardoor weten we nu veel meer over de watersnipentrek (Nijland & Timmerman, 1990).

In de onderzoeksperiode broedde de Watersnip vooral in de Binnemiede en Weeshuispolder met ca. 15-20 broedparen. Vooral de vochtige veen- en klei-op-veen graslanden in de Binnemiede en Weeshuispolder met een wat pollig maaiveld boden een goed broed-

biotoop. Een broedvogelinventarisatie in 1991 (Nijland, 1992) leverde er 19 territoria op en liet zien dat dergelijke aantallen nog steeds tot de mogelijkheden behoren.

De Watersnip is gedurende het gehele jaar waargenomen. Sinds de watersnipentellingen weten we dat tijdens de najaarstrek de aantallen met ca. 1000 vogels in september en oktober veel groter zijn dan in het voorjaar met ca. 200 vogels in maart en april (figuur 9). Eind november of in december is soms een merkwaardig fenomeen te zien: opvliegende Watersnippen van berijpte velden of dijkjes. Waarschijnlijk zijn dit vogels die door de invallende vorst zuidwaarts gedre-

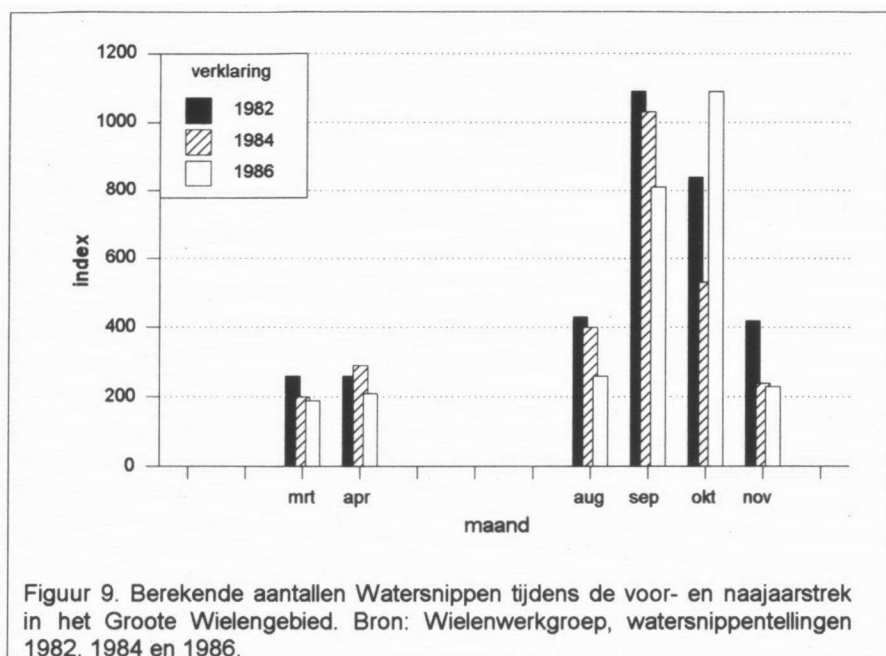

Watersnip

foto Taeke Roosjen

ven worden. De vogels keren niet terug, zoals Kieviten wel doen, wanneer de vorst weer wijkt. Januari- en

februari-waarnemingen zijn schaars. Figuur 10 toont het relatieve aantalsverloop gedurende het jaar.

71. Houtsnip *Scopolax rusticola*

Er zijn slechts 7 waarnemingen van één of enkele Houtsnippen. Toch is de status van regelmatige doortrekker in voor- en najaar verantwoord. Houtsnippen zijn bij de Groote Wielen slechts goed in beeld te krijgen door het nemen van gerichte steekproeven in en langs bosjes, houtwallen en -singels, waarbij je de vogels verschrikt en opjaagt. Dat is niet gebeurd en verklaart het kleine aantal waarnemingen. Er zijn drie voorjaarswaarnemingen (één in april en twee in mei, telkens 1 vogel) en vier najaarswaarnemingen (november twee waarnemingen met totaal 4 vogels, december twee waarnemingen met totaal 3 vogels). De waarnemingen zijn vooral gedaan in de houtsingels ten zuiden van Gytsjerk, enkele bosjes langs het Sierdswiel en aan de rand van de Buisman-eendekooi.

literatuur

zie het tweede deel van dit artikel in Twirre 6 nr. 3.

Bijlage

soort	status	totaal aantal waarnemingen	totaal aantal waargenomen vogels	maximaal aan- tal waargeno- men vogels
Scholekster	broedvogel met 180-220 paar, talrijke doortrekker	216	25.197	1.350
Kluut	toevallige doortrekker	4	32	22
Kleine plevier	toevallige doortrekker	2	4	2
Bontbekplevier	vrij schaarse doortrekker	36	247	60
Goudplevier	doortrekker in sterk wisselende aantallen: vrij schaars tot vrij talrijk	38	3.801	900
Zilverplevier	toevallige doortrekker	5	6	2
Kievit	broedvogel met 200-250 paar, talrijke tot zeer talrijke doortrekker	306	243.176	12.500
Kleine strandloper	toevallige doortrekker	1	1	1
Bonte strandloper	vrij schaarse tot vrij talrijke doortrekker	36	1.235	400
Kemphaan	broedvogel in afnemende aantallen van 40 tot 20 paar, talrijke doortrekker	249	24.034	1.320
Bokje	vermoedelijk schaarse tot vrij schaarse doortrekker	11	20	5
Watersnip	broedvogel met 20-25 paar, talrijke doortrekker	250	9.912	800
Houtsnip	vermoedelijk schaarse tot vrij schaarse doortrekker	7	10	3

Gegevens van steltlopers (Scholekster t/m Houtsnip) die in het Groote Wielegebied zijn waargenomen in de periode 1978 t/m 1987.